

Ieva Kalniņa, *Dr. philol.*,

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts

Dzirdēt *piano*...

Dzidra Vārdaune (06.06.1928.–23.10.2023.)

Foto: no personīgā arhīva

Pēdējos gados Dzidra Vārdaune reizēm teica: “Es vairs nedzirdu *piano*...” Aiz vieglās ironijas jautās sāpīgs dzelonis, jo mūzikas klausīšanās un koncertu apmeklējumi bija nozīmīga viņas garīgās dzīves daļa. Nu šis baudījums vairs nevarēja būt pilnīgs. Taču, kas svarīgi, Dzidra Vārdaune visā garajā un bagātajā mūžā saglabāja iekšējo dzirdi – spēju saklausīt rakstniekos, literatūrā un mākslā, cilvēkos un dzīvē vissmalkākās nianse līdz pat *pianissimo*. Tas bija viņas personības īpašais jūtīgums, kas vecāku dots, vides, skolu un skolotāju, sastapto cilvēku un pieredzētā veidots, arī pašas izkopts. Tas bija pamatā arī tam “instrumentāri-

jam”, kā viņa piegāja pētnieciskajam darbam – iejūtīgi, iedzīvojoties pētāmajā materiālā un rakstniekā, dzejniekā vai dramaturgā, meklējot estētiskās un ētiskās vērtības, patstāvīgi apgūstot literatūras teoriju un uzmanības lokā vienmēr paturot cilvēku, sarežģītu un pretrunīgu. Kādā intervijā viņa saka: “Cilvēks man ir svarīgāks nekā teorija.”

Institūtā (tolaik Valodas un literatūras institūtā, vēlāk Literatūras, folkloras un mākslas institūtā) Dzidra Vārdaune ienāca 1957. gada pašā sākumā. Aiz muguras bija studijas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē (1948–1953) Staļina ēras beigu posmā, kad tikko bija iznākuši lēmumi par žurnāliem *Zvezda* un *Leņingrad*, kad jāstudē bija Marra mācība un Staļina darbi valodniecībā, kad literatūrā dominēja sociālistiskais reālisms un literatūras zinātnē – vulgāra, šķiriska pieeja literatūrai. Darba gaitas bija aizvedušas uz Kultūras ministriju un laikrakstu “Cīņa”, taču nedz ierēdnes, nedz kompartijas avīzes redakcijas locekles darbs neatbilda viņas raksturam un pārliecībai, dziļi nacionālai un patriotiskai. Liktenīga izrādījās mīlestība uz teātri – studiju gados vai ik vakaru skatītās teātra izrādes modināja interesi par dramaturģiju, un diplomdarbu par Antonu Čehovu “Čehovs uz latviešu teātra skatuves” Vārdaune rakstīja teātra zinātnieka Kārļa Kundziņa vadībā. Un tieši

Kārlis Kundziņš uzaicināja Dzidru Vārdauni darbā Valodas un literatūras institūtā, sākumā par laboranti. Inteligēnto Kundziņu viņa vienmēr atcerējās ar dziļu pateicību, jo viņš iemācījies literatūras pētnieka amata pašu pamatu – strādāt precīzi, pievērst uzmanību faktiem un tikai tad izdarīt vispārinājumus un secinājumus.

Pirmais pētnieciskais darbs institūtā bija raksts par tolaik jauno dramaturgu Gunāru Priedi "Latviešu literatūras vēstures" 6. sējumā (1962), vēlāk pati gan uzskatīja, ka ar rakstu nav ko lepoties, taču Priedes lugas vedināja domāt par konflikta un dialoga nozīmi dramaturģijā un, ņemot vērā minētā dramaturga rokraksta īpatnības, par lirisma un dramatisma attiecībām tajā. Tās ir divas kategorijas, kas Dzidru Vārdauni saista literatūrā, un par tām būs jādomā, arī rakstot par dzejnieci un dramaturģi Māru Zālīti un dramaturgu Jāni Jurkānu. 1973. gadā klajā nāk monogrāfija "Traģēdijas žanrs latviešu literatūrā", kas tapusi, pārstrādājot disertāciju, un joprojām ir nozīmīgākais pētījums par šo žanru. Traģēdijas žanru pētot, neizbēgami ir jāsakaras ar traģiskā varoņa un varas jautājumu, kas padomju laikā bija sensibls. Nācās rakstīt izdevniecībai lūgumrakstu atļaut pētījumā iekļaut trimdinieka Mārtiņa Zīverta traģēdiju "Vara", jo par žanru nav iespējams runāt bez tās. Nākamā iecere bija saistīta ar dialoga izpēti drāmā, tapa raksti par dialogu un monologu Raiņa dzejas drāmā un Zīverta lugās un pirmās nodaļas monogrāfijai, kura netika pabeigta. Mūža nogalē viņa puda nožēlu, ka darbs palicis pusceļā. Acīs krītošākais iemesls, kāpēc tā – padomju laikā ierobežotā piekļuve ārzemju pētījumiem, kas šķita absolūti nepieciešami. Arī Maskavas lielākās bibliotēkas tos nenodrošināja. Otrs iemesls vairāk saprotams tiem, kas tajā laikā strādāja institūtā, – pastāvēja iespēja pieteikt un izstrādāt tēmas, kas interesēja pētnieku, taču bija jāpakaļaujas arī institūta plāna darbiem, kad "savi" pētījumi bija jānoliek malā. Literatūras teorijas nodaļas plānā tika iekļauta prozas teorijas rakstīšana, un Dzidra Vārdaune kolektīvajā monogrāfijā "Prozas žanri" (1991, kopā ar Ingrīdu Kiršentāli un Benitu Smilktiņu) žanru aspektā izpētīja prozas mazās formas – miniatūru, tēlojumu, skici un eseju. Jo īpaši pēdējā kļuva tuva pētniecei, un vēlmju domāšanā viņa teicās labprāt būtu izstrādājusi atsevišķu darbu par to.

Institūta plāna darbos tāpat ietilpa Raiņa Kopotu rakstu sakārtošana un komentēšana – Dzidras Vārdaunes sagatavots ir 10. sējums (1980), un variantu 4. sējumam (1983) viņa bijusi līdzautore. Minami arī raksti kopkrājumos "Tautas dzejnieks Rainis" (1965), "Literatūra un laikmets" (1970), "Žanrs un kanons" (1977), "Stils un žanrs jaunākajā padomju literatūrā" (1981). Kā priekšdarbi jaunai latviešu literatūras vēsturei vērtējami 80. gadu otrajā pusē iesāktie un vairāk nekā desmitgadi turpinātie izdevumi "Latviešu rakstnieku portreti", kur Dzidra Vārdaune rakstījusi par Āriju Elksni, Māru Zālīti, Māru Misiņu, Andreju Eglīti, Māri Čaklo, Jāni Jurkānu. Lielākā daļa šo portretpētījumu atklāj vēl vienu Dzidras Vārdaunes pētniecisko interešu

lauku – dzeju. Tas ir bijis mīlestības darbs, kur pētnieciska izziņa vienojusies ar estētisku baudījumu. Kādā intervija viņa saka: “Es, varētu teikt, izjūtu tos cilvēkus, par kuriem esmu rakstījusi, atrodu vai nu atsevišķus, vai vairākus saskares punktus, kas mani interesē viņu daiļradē. Piemēram, daudz šādu punktu man bija ar Āriju Elksni, varbūt tāpēc ka mēs vienā gadā dzimušas. Arī daudz kas mūsu vecāku attiecībās ir līdzīgs. Ļoti žēl, ka tagad apklususi ir Māra Misiņa, izjūtu viņu kā smalku cilvēku. [...] M. Čaklā dzejā mani vispār saista cilvēka un laika attiecības [...]. “Sastrēgumstunda”, tas ir ārkārtīgi traģisks, tur var sajust arī viņa personisko traģiku. [...] Čaklajam piemīt tāda dzīves pilnības izjūta – izmisums un sāpes, un prieks; viņš pieņem dzīvi, kāda tā ir, un izbauda visā izjūtu amplitūdā.” (*Karogs*, 2004, Nr. 1, 182. lpp.) Pie iecerēm, kas netika īstenotas, pieder arī grāmata par Āriju Elksni, pētniece bija vairākkārt intervējusi viņu, bija veiktas iestrādes, taču dzejnieces pārāgrā un traģiskā nāve pārvilka svītru šim nodomam – tobrīd bija emocionāli pārāk smagi atgriezties pie ieceres, rakstīt brīvi neļāva arī ētiski apsvērumi. Lasītājs toties saņēma Dzidras Vārdaunes sakārtotu Ārijas Elksnes izlasi “Es visu mūžu mīlējusi esmu” (1988) ar ievadapceri. Dzidra Vārdaune sastādījusi arī Andreja Eglīša “Rakstus” (1–7, 2002–2006). Eglīša dzeja viņai bija pazīstama un tuva vēl no skolas laikiem. Rakstot apceri par viņu, ieguva dzejnieka uzticību, kas pārauga draudzībā – dzejnieks atdeva savai pētniecei daļu arhīva, bija līdzdalīgs “Rakstu” tapšanā un komentēšanā. Un arī bija atbalsts, uzmundrinātājs dzīvē.

Mūža pēdējie gadi aizritēja Māra Čaklā zīmē – iznākuši divi viņa “Rakstu” sējumi (1–2, 2017–2020) ar plašām apcerēm par sējumos ietverto laikposmu dzejnieka daiļradē. Un, kad jau sastādītāja bija devusies mūžībā, tika saņemta ziņa, ka Valsts kultūrkapitāla fonds atbalstījis trešā Māra Čaklā sējuma izdošanu. Par to viņai būtu bijis liels, liels prieks. Tiem, kas savu darba mūžu saistījuši ar humanitārajām zinātnēm, ar literatūras pētniecību, reti izdodas atbrīvoties vai atteikties no pētniecības gara un intereses par savā jomā notiekošo, kad iestājušies pensijas gadi un vairs neesi institūcijas darbinieks. “Vajag kaut ko darīt,” teica arī Dzidra Vārdaune un izvēlējās iedziļināties Māra Čaklā dzejā.

Piano pāriet *pianissimo*, un, kad izskan *pianissimo* pēdējā nots, iestājas klusums. Tomēr arī klusums skan, skan cilvēka mūža pilnāsībā – ar paveikto, arī ar iecerēm, kas īstenojušās daļēji vai citādos veidos, bet dzīvam esot – ar sāpēm par to, ko nav bijis lemts piepildīt. Skaists, bagāts mūžs.